

VOYAGA YETMAGANLARNI INTERNETDAGI ZO'RAVONLIKLARDAN HIMOYA QILISHNI TAKOMILLASHTIRISH CHORA TADBIRLARI

*Jamoat xavfsizligi universiteti magistratura tinglovchisi
Jo'rayev Qobiljon Olimjonovich*

Annotatsiya: Mazkur maqolada voyaga yetmaganlarni internet tarmog'idagi zo'ravonliklardan himoya qilishning dolzarb muammolari, ularning huquqiy asoslari va zamonaviy tahdidlari tahlil qilinadi. Xususan, kiberbulling, grooming, zararli kontent tarqatish kabi xavflarning mohiyati ochib beriladi. Shuningdek, Janubiy Koreya, AQSh, Fransiya va Rossiya tajribasi o'rganilib, ularning ilg'or jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada yuridik olimlarning fikrlari asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari bolalarni internetdagi zo'ravonliklardan himoya qilishning kompleks mexanizmlarini yaratishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, internet xavfsizligi, kiberbulling, grooming, raqamli huquq, axborot xavfsizligi, bolalar huquqlari, kiberjinoyatchilik, xalqaro tajriba, huquqiy himoya

Аннотация: В данной статье анализируются актуальные проблемы защиты несовершеннолетних от насилия в сети Интернет, их правовые основы и современные угрозы. В частности, раскрывается сущность таких рисков, как кибербуллинг, груминг и распространение вредоносного контента. Также изучен опыт Южной Кореи, США, Франции и России, проанализированы их передовые практики. На основе мнений ученых-юристов в статье разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию национального законодательства. Результаты исследования направлены на создание комплексных механизмов защиты детей от интернет-насилия.

Ключевые слова: несовершеннолетние, интернет-безопасность, кибербуллинг, груминг, цифровое право, информационная безопасность, права детей, киберпреступность, международный опыт, правовая защита.

Abstract: This article analyzes the pressing issues of protecting minors from violence on the Internet, their legal foundations, and contemporary threats. In particular, it examines the nature of risks such as cyberbullying, grooming, and the dissemination of harmful content. The experiences of South Korea, the United States, France, and Russia are also studied, with their best practices analyzed. Based on the opinions of legal scholars, the article develops proposals and recommendations for improving national legislation. The research findings contribute to creating comprehensive mechanisms to protect children from online violence.

Keywords: minors, Internet safety, cyberbullying, grooming, digital law, information security, children's rights, cybercrime, international experience, legal protection.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismiga aylandi. Internet tarmog'ining kengayishi natijasida voyaga yetmaganlarning axborot muhitiga kirish imkoniyatlari keskin oshdi. Shu bilan birga, ularning internetdagi zo'rvonlik qurboniga aylanish xavfi ham ortmoqda.

Yuridik olim S. Livingstone ta'kidlaganidek, "internet bolalar uchun imkoniyatlar makoni bo'lishi bilan birga, xavflar hududi hamdir". Shu sababli mazkur sohada huquqiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Internet – XXI asrning yovvoyi g'arbidir, unda hayajonli sarguzashtlar, xavf-xatarlar va qaroqchilar bilan doimo duch kelasiz. Internetdagi o'qlar soxta bo'lsa ham, ular baribir zarar yetkazishi mumkin" – degan edi kibertadqiqotlar bo'yicha ekspert R.Maxaffi¹.

Internetdagi zo'rvonlik tushunchasi va huquqiy tabiati: Internetdagi zo'rvonlik – bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali shaxsga ruhiy, axloqiy yoki jismoniy zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar majmuidir.

Asosiy shakllari:

- kiberbulling;
- grooming;
- kiberstalking;
- noqonuniy kontent tarqatish;
- onlayn shantaj.

R. Kowalski fikricha, kiberbulling an'anaviy zo'rvonlikdan farqli ravishda doimiy va keng auditoriyaga ta'sir ko'rsatadi.

Voyaga yetmaganlarni himoya qilishning xalqaro-huquqiy asoslari: Xalqaro huquqda bolalarni himoya qilish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Asosiy hujjatlar:

BMT Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasi:1989-yil 20-noyabrda qabul qilingan BMT Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya—bugungi kunda bolalar huquqlarini himoya qiluvchi eng muhim xalqaro hujjat hisoblanadi. Unda quyidagi huquqiy normalar mustahkamlab qo'yilgan:

- Har bir bola hayotga, rivojlanishga va ta'lim olishga haqli;
- Bolaning shaxsiy fikri hurmat qilinishi lozim;

¹ Polvanova Dilrabo Tagaymuratovna "Ta'lim muassasalarida kiberbulling profilaktikasi bo'yicha xalqaro tajribalar" nomli maqolasi.

- Bolalar har qanday zo‘ravonlik, ekspluatatsiya va kamsitishlardan himoya qilinadi;
- Bola ota-onasiz qolgan taqdirda maxsus davlat himoyasiga olinadi.

Konvensiyani 190 dan ortiq davlat ratifikatsiya qilgan, shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi 1992-yilda uni qabul qilgan.

Konvensiya bir qancha jihatlari bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, Konvensiyada ilk bor bola tushunchasi huquq sub’ekti sifatida tan olingan. Bu huquq sub’ektiga bolalardan tashqari voyaga yetmaganlar ham kiradi. Ikkinchidan, Konvensiya voyaga yetmaganlarning xalqaro huquqiy maqomini shakllantirdi. Shunga ko‘ra, bolaning huquq va erkinlik doirasi kengaytirildi. Uchinchidan, ushbu hujjatda shafqatsiz qiynoq va qurolli to‘qnashuvlar qurboni bo‘lgan, shuningdek, qonuni buzgan va muomalaga layoqatsiz bolalarning yuridik himoyasi nazarda tutilgan. To‘rtinchidan, unda bolalarni ba’zi bir salbiy hodisalar (giyohvandlik va ruhiy ta’sir etuvchi moddalarni noqonuniy iste’mol qilish, bolalarni sotish va g‘ayriqonuniy maqsadlarga jalb etib, ulardan foydalanish) kabi ta’sirlardan himoya qilish masalalari ham alohida qayd etilgan. Beshinchidan, bola yoki o‘smir huquqlarini himoya qilishda kamsitmaslik tamoyili e’tirof etilgan.

Kiberjinoyatchilik to‘g‘risidagi Budapesht konvensiyasi: [Budapesht konvensiyasi](#) (2001-yil 23-noyabrda imzolangan, 2004-yilda kuchga kirgan) — kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish bo‘yicha birinchi xalqaro huquqiy hujjat bo‘lib, internet va kompyuter jinoyatlarini taqiqlash, milliy qonunchilikni uyg‘unlashtirish va davlatlararo hamkorlikni oshirishga qaratilgan. Yevropa Kengashi tomonidan ishlab chiqilgan ushbu hujjat axborot tizimlariga noqonuniy kirish, firibgarlik va kiberxavfsizlik tahdidlariga qarshi umumiy standartlarni belgilaydi.

Konvensiyaning asosiy jihatlari:

➤ *Maqsadi*: Kiberjinoyatlarni tergov qilish va oldini olish bo‘yicha xalqaro huquqiy mexanizmlarni yaratish.

➤ *Kiberjinoyatlar turlari*: Axborot tizimlariga noqonuniy kirish, kompyuter firibgarligi, bolalar pornografiyasi va mualliflik huquqini buzish kabi jinoyatlarni qamrab oladi.

➤ *Xalqaro hamkorlik*: Davlatlar o‘rtasida tezkor ma’lumot almashinuvini ta’minlash va jinoiy ishlarni birgalikda tergov qilishni nazarda tutadi.

➤ *Qo‘shimchalar*: Konvensiyaga qo‘shimcha protokollar orqali irqchilik va ksenofobiyaqa qarshi kurashish choralari ham kiritilgan.

Budapesht konvensiyasi kiberjinoyatlarni ta’qib qilish va raqamli muhitda huquqiy tartibni o‘rnatishda global xavfsizlikni ta’minlashning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Lanzarote konvensiyasi: Bu konvensiya 2007- yilning 25-oktyabrida Lanzarote shahrida (Ispaniya) qabul qilingan. Lanzarote konvensiyasi (rasmiy nomi: Bolalarni

jinsiy ekspluatatsiya va jinsiy zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risidagi Yevropa Kengashi konvensiyasi) bolalarga nisbatan jinsiy zo'rvonlikning barcha shakllarini oldini olish, jabrlanuvchilarni himoya qilish va jinoyatchilarni jazolashga qaratilgan xalqaro huquqiy hujjatdir. 2007-yilda Ispaniyada qabul qilingan va 2010-yilda kuchga kirgan.

Konvensiyaning asosiy jihatlari:

➤ *Maqsad*: Bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va zo'rvonlikdan himoya qilish, shuningdek, milliy va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

➤ *Qamrovi*: Oiladagi zo'rvonlik, ishonchli shaxslar tomonidan zo'rvonlik, onlayn "gruning" (voyaga yetmaganlarni jinsiy maqsadlarda yo'ldan urish) va pornografiyaga qarshi choralarni o'z ichiga oladi.

➤ *Asosiy tamoyillar (4P)*: Profilaktika (oldini olish), himoya qilish, jinoiy ta'qib (jinoyatchini) va ishtirok etish (bolalarning o'zi).

➤ *Ishtirokchilar*: Yevropa Kengashining barcha a'zo davlatlari tomonidan imzolangan va ratifikatsiya qilingan.

Konvensiya ijrosini Lanzarote qo'mitasi nazorat qiladi va davlatlararo ma'lumot almashinuvini ta'minlaydi.

3. Xorijiy davlatlar tajribasi

Janubiy Koreya: 2007 -yilda u Internetda bezorilikka qarshi kurashishga qaratilgan qonun loyihasini ishlab chiqdi².

Fransiya: 2011-yil may oyida [Fransiya](#) ta'lim vaziri Facebook ko'magida ta'qibchilarni aniqlash va ma'lum sharoitlarda darsdan ozod qilish yoki maktabdan haydash kerak degan qarorga keldi. O'qituvchilar blog mazmunini qayd etishlari shart.

Germaniya: Germaniyada kibermobbing jinoyatning o'ziga xos ob'ektiv tomoniga ega emas, ammo shunga qaramay, uning ba'zi tomonlari jazolanadi. Germaniyada kibermobbing huquqbuzarlik sifatida tasniflanadi — kattalar uchun 10 yilgacha bo'lgan eng yuqori jazoga olib keladigan xususiy yoki fuqarolik jinoyati. O'smirlar odatda yengilroq jazoga — 5 yilgacha qamoqqa yoki majburiy axloq tuzatish ishlariga tortiladilar. „Yosh avlod huquqlarini himoya qilish to'g'risida“gi qonun bor, unda ommaviy axborot vositalaridan foydalanishni tartibga soluvchi bandlar mavjud.

AQSH: 2009-yilda Qo'shma Shtatlarda kiberbulling ([inglizcha](#) imlodagi kibermobbing), hatto halokatli oqibatlariga olib kelsa ham, amaldagi qonunchilikka taalluqli emas edi. AQSh federal sudyasi 50 yoshli onaga qarshi ayblovlarni olib tashladi, chunki u o'z nomi bilan ro'yxatga olinmagan. Sudyaning so'zlariga ko'ra, u qo'shilish to'g'risidagi bitim shartlarining ko'p bandlarini tushunolmagan, uni diqqat bilan o'qib chiqib, imzolagan.

² Suidkorea: Gesetze gegen Cyber-Mobbing

U o'n uch yoshli qizi bilan birga yolg'on profil ostida MySpace ijtimoiy tarmog'ida qizining dugonasini haqorat qilgan, bu esa ikkinchisining o'z joniga qasd qilishiga olib kelgan³.

Rossiya: Rossiyada ta'qibchilar va zo'ravonlik qurbonlarini belgilaydigan qonunchilik bazasi yo'q. Lekin fuqarolik tashabbusi va ijtimoiy xizmatlar, ta'lim muassasalarida bezorilik muammosini tushunib, allaqachon maslahat bo'yicha ish boshladi va Rossiya Sankt-Peterburg hukumati Sankt-Peterburg shahar ijtimoiy siyosat qo'mitasida ishonch telefoni ochildi.

Kiberbullingga qarshi kurash kuni:2019-yilda [Mail.ru Group](#) kompaniyasi internetdagi tajovuz muammosi bo'yicha sotsiologik tadqiqot o'tkazdi⁴ va har yili Kiberbullingga qarshi kurash kunini o'tkazish tashabbusi bilan chiqdi.

2020-yil noyabr oyida Yula reklama xizmati o'z foydalanuvchilari o'rtasida so'rov o'tkazdi. Ma'lum bo'lishicha, foydalanuvchilarning taxminan 95 foizi saytda bitim tuzishda xushmuomalalikni suhbatdoshning asosiy sifati deb bilishadi, 69 foizi esa asossiz tajovuz ularni qo'rqitishini qayd etgan. Bundan tashqari, respondentlarning 71% uchun sotuvchining odobsiz so'zlari qabul qilinishi mumkin emas⁵.

[Odnoklassniki](#) ijtimoiy tarmog'i 2020-yil sentabr oyida zararli izohlarni aniqlash uchun dasturiy yechimni ishlab chiqish bo'yicha chempionat tashabbusi bilan chiqdi. Chempionat doirasida yaratilgan algoritm notijorat tashkilotlar va ommaviy axborot vositalariga o'tkaziladi⁶.

O'zbekiston Respublikasida huquqiy tartibga solish

O'zbekistonda bolalarni himoya qilish quyidagi hujjatlar bilan tartibga solinadi:

- “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonun (2008-yil)
- “Voyaga yetmaganlar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonun (2010-yil)
- “Bola himoyasi” milliy dasturi (2020–2025 yillar uchun)
- Mehnat kodeksi, Jinoyat kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks

Ushbu hujjatlar voyaga yetmagan shaxslarning huquq va erkinliklarini ta'minlashning asosiy normativ-huquqiy bazasini tashkil etadi.

Bolalar xuquqini himoya qilish Davlat tashkilotlari:

- Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha respublika va hududiy komissiyalar
- Ichki ishlar organlari (Yoshlar inspektorlari)
- Xalq ta'limi va Maktabgacha ta'lim vazirliklari
- Bolalar ombudsmani (2020-yildan faoliyat yuritmoqda)
- Sudyalar va prokuratura

³ [Weltweit erstes Gesetz gegen Cybermobbing](#)“. 13-mart 2016-yilda asl nusxadan [arxivlangan](#). Qaraldi: 27-sentabr 2012-yil.

⁴ „[Страх стать жертвой травли в интернете](#)“. *PIA Новости* 25-yanvar 2021-yilda

⁵ *Екатерина Новикова*. „[Россияне назвали главные качества собеседника при заключении сделки](#)“. 22-noyabr 2020-yilda

⁶ *Сайт «Комсомольской правды»*. „[Одноклассники запустили образовательную викторину в День борьбы с кибербуллингом](#)“. *kr.ru - Сайт «Комсомольской правды»* 19-noyabr 2020-yilda

- Nodavlat tashkilotlar:
- UNICEF, Save the Children kabi xalqaro tashkilotlar
- Huquqiy savodxonlik markazlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari

Birlashgan millatlar tashkilotining bolalar jamg'armasi (UNICEF) (inglizcha: United Nations International Children's Emergency Fund) – BMTning asosiy jamg'armalaridan biri. Uzoq vaqt davom etgan urush natijasida katta qiyinchiliklarga duchor bo'lgan Yevropa bolalariga g'amxo'rlik ko'rsatish maqsadida 1946-yilda tuzilgan. 1953-yildan BMTning doimiy tuzilmasiga aylangan. Yer yuzida, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlardagi bolalarning soglom va barkamol voyaga yetishiga kumaklashish uning bosh tamoyilidir.

Internetda zo'ravonlikdan himoya qilish: Biror kishi zo'ravonlik qurboni bo'lishi bilanoq, unga to'liq yordamsizlik hissi paydo bo'ladi. Og'zaki argumentlar yoki yolg'iz qolish so'rovlari anonim kiber-mobbing guruhiga qarshi kurashda hech qanday imkoniyatga ega emas. Hatto bloggerlar ham kibermobbingga duchor bo'lishadi⁷. Jabrlanuvchining o'zini past baholashi umidsizlik va nochorlik holatini yanada kuchaytiradi. Ta'qibchi bilan „yolg'iz“ qolsa, tashqaridan yordam yoki yordam kutish qiyin: agar salbiy video tarmoqqa kirsam, qisqa vaqt ichida u ko'plab ko'rishlar soniga ega bo'ladi. Natijada jabrlanuvchini darhol [ijtimoiy stigmatizatsiya](#) qilish mumkin.

Ota-onalar farzandidan qo'rqitish hodisasi haqida batafsil so'rashlari va bu haqda maktabga xabar berishlari kerak. Kattalar, shuningdek, bolalar va o'smirlarga kiberterrorizmga qarshi kurashishda yordam berishlari mumkin: masalan, ular politsiyaga xabar berishlari, nizolarni hal qilishda vositachi bo'lishlari mumkin.

Ota-onalar, o'qituvchilar va o'qituvchilarning ommaviy axborot vositalari sohasidagi bilim va tushunchalarini oshirish ta'qibga qarshi kurashda eng yaxshi profilaktika hisoblanadi.

D. Boyd fikricha, „raqamli muhitda bolalarni himoya qilish uchun faqat taqiqlar emas, balki ta'lim ham zarur“.

XULOSA

Voyaga yetmaganlarni internetdagi zo'ravonliklardan himoya qilish ko'p qirrali va kompleks yondashuvni talab qiladi. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, samarali tizim yaratish uchun davlat, jamiyat va texnologik kompaniyalar hamkorligi zarur.

Milliy qonunchilikni takomillashtirish, profilaktika choralarini kuchaytirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish ushbu muammoni hal etishda muhim ahamiyatga ega.

⁷ Михаил Зельдин. „Травят блогера, что делать? Ответы на кибермоббинг — Вопросы на ТЖ“. ТЖ (16-dekabr 2018-yil). 6-fevral 2020-yilda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023 yil .
- 2.“Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun, 2008.
- 3.BMT Bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi, 1989.
- 4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori, 2020-yil.
- 5.UNICEF O'zbekiston hisobotlari: www.unicef.uzwww.lex.uz–O'zbekiston qonunchilik bazasi.
- 7.Karimov, N. "Huquqiy himoya asoslari", Toshkent: Adolat, 2021.
- 8.G'.A'zamov. “Voyaga yetmaganlar bilan ishlash asoslari”, Toshkent, 2022.
- 9.Polvanova Dilrabo Tagaymuratovna “Ta'lim muassasalarida kiberbulling profilaktikasi bo‘yicha xalqaro tajribalar” nomli maqolasi.